

УДК 341.3 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.23>

СОКИРИНСЬКА О.А., КОВАЛЬЧУК І.В.

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОМЕРЛИХ, ПОРАНЕНИХ ТА ПОЛОНЕНИХ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ:
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА СВІТОВА ПРАКТИКА**

**IDENTIFICATION OF DECEASED, INJURED,
AND CAPTURED MILITARY PERSONNEL DURING ARMED CONFLICT:
LEGAL ISSUES AND GLOBAL PRACTICE**

У статті детально аналізуються сучасні виклики у сфері права, пов'язані з ідентифікацією осіб, які загинули, отримали поранення або потрапили в полон під час збройних конфліктів, а також історичний досвід вирішення цієї проблеми. У сучасних умовах бойових дій питання ідентифікації набуває критичного значення, оскільки воно безпосередньо впливає на дотримання прав людини, а також норми міжнародного гуманітарного права. Автори розглядають значення ідентифікаційних документів та маркерів, які забезпечують належну ідентифікацію військових учасників конфлікту. Зокрема, у статті досліджуються історичні підходи до ідентифікації загиблих та полонених, а також сучасні технології та методи, що використовуються у цій сфері. Особлива увага приділяється правовим аспектам та захисту прав військовослужбовців та їхніх родин, які часто залишаються без належної підтримки та захисту. Автори детально аналізують питання, пов'язані з визнанням статусу загиблих та поранених, а також їхньою правовою підтримкою. У статті також розглядаються колізії міжнародного права та його роль у забезпеченні належної ідентифікації та захисту прав військовослужбовців у контексті міжнародних конфліктів.

Стаття особливо акцентує увагу на діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який виконує ключову роль у захисті прав військовослужбовців та їхніх сімей, а також у забезпеченні гуманітарної допомоги. Окрім цього, у статті представлено огляд міжнародних стандартів і рекомендацій, які регулюють процес ідентифікації, а також проведено порівняльний аналіз практик, що існують у різних країнах.

Висновки статті акцентують на необхідності вдосконалення правових механізмів та процедур, спрямованих на забезпечення ефективної ідентифікації осіб у контексті збройних конфліктів. Автори підкреслюють важливість міжнародної співпраці для досягнення цих цілей, наголошуючи на тому, що лише спільні зусилля можуть призвести до покращення ситуації в цій критично важливій сфері. Стаття є важливим внеском у дискусію про захист прав людини під час збройних конфліктів та необхідність реформування існуючих механізмів ідентифікації.

Ключові слова: ідентифікаційна картка, ідентифікаційний жетон, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, померлий, поранений, військовополонений, збройний конфлікт.

The article provides an in-depth analysis of contemporary legal challenges related to the identification of individuals who have died, been injured, or taken prisoner during armed conflicts, as well as the historical experience of addressing this issue. In the current conditions of combat, the question of identification acquires critical significance as it directly impacts the observance of human rights and the norms of international

© СОКИРИНСЬКА О.А. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін (Білоцерківський національний аграрний університет)

© КОВАЛЬЧУК І.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін (Білоцерківський національний аграрний університет)

humanitarian law. The authors consider the importance of identification documents and markers that ensure proper identification of military participants in the conflict. In particular, the article examines historical approaches to the identification of the dead and prisoners, as well as modern technologies and methods used in this field. Special attention is given to legal aspects and the protection of the rights of military personnel and their families, who often lack adequate support and protection. The authors thoroughly analyze issues related to the recognition of the status of the deceased and injured, as well as their legal support. The article also addresses the conflicts of international law and its role in ensuring proper identification and protection of military personnel's rights in the context of international conflicts.

The article particularly emphasizes the activities of the International Committee of the Red Cross, which plays a key role in protecting the rights of military personnel and their families and in providing humanitarian assistance. Furthermore, the article presents an overview of international standards and recommendations governing the identification process, along with a comparative analysis of practices existing in various countries.

The conclusions of the article stress the need to improve legal mechanisms and procedures aimed at ensuring effective identification of individuals in the context of armed conflicts. The authors emphasize the importance of international cooperation to achieve these goals, noting that only joint efforts can lead to improvement in this critically important area. The article makes a significant contribution to the discussion on the protection of human rights during armed conflicts and the necessity of reforming existing identification mechanisms.

Key words: *identification card, identification tag, International Committee of the Red Cross, deceased, injured, prisoner of war, armed conflict.*

Вступ. Правові проблеми з якими пов'язана ідентифікація померлих, поранених та полонених військовослужбовців під час збройного конфлікту, в умовах сьогодення України є надзвичайно важливою. Російсько-українська війна чітко вказує на проблеми в українському війську, в тому числі пов'язані з ідентифікацією військових. Нажаль, сьогодні є проблемою ідентифікація наших героїв, які загинули, зникли безвісти чи потрапили в полон у перші півроку війни, оскільки, в той час не було можливості навіть думати про ідентифікацію, треба було рятувати країну від військової агресії та й більшість військових були добровольцями. Але згодом, військовим командуванням було прийнято рішення, що навіть наявність ідентифікаційного жетона дозволить пришвидшити процес впізнання та пошуку наших воїнів. Третій, поспіль, рік війни на території нашої держави, втрати серед особового складу померлими, пораненими та полоненими лише підтверджує правильність такого рішення.

Постановка проблеми. Науковою проблемою, що досліджується у статті є недостатня правова регламентація та реалізація процедур ідентифікації військовослужбовців у контексті міжнародного гуманітарного права. Це включає в себе питання ефективності використання ідентифікаційних карток та жетонів, а також взаємодії між державами та міжнародними організаціями, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста, у забезпеченні прав військовослужбовців і їхніх родин. Вивчення цих аспектів дозволить виявити недоліки в існуючих механізмах та сприятиме розвитку більш ефективних практик і норм у сфері ідентифікації під час збройних конфліктів.

Метою даної статті є дослідження правових проблем, пов'язаних з ідентифікацією померлих, поранених та полонених військовослужбовців під час збройних конфліктів, а також аналіз світової практики в цій сфері. Стаття прагне визначити основні виклики та прогалини в існуючих правових механізмах, що регулюють процес ідентифікації, та запропонувати рекомендації для їх вдосконалення.

Результати дослідження. Історичний досвід вирішення проблем доводить важливість досліджуваної проблеми. Так, під час Громадянської війни у Сполучених Штатах Америки досить рідко носили ідентифікаційні жетони. Перед військовим зіткненням більшість солдат писали свої імена, прізвища та номер військової частини на шматку паперу й пристібали його на спину. Така проста військова хитрість часто густо спрацювала. Окремі солдати купували у комівояжерів різнокольорові значки з гравіруванням або металеві ідентифікаційні таблички. На табличках зазначалось ім'я та номер частини військовослужбовця та, зрідка, назва місця звідки він родом. Жоден уряд, на той час, не виготовляв ідентифікаційні таблички. Враховуючи те, що методи

ідентифікації та впізнання загиблих під час збройних конфліктів тих часів були, м'яко кажучи, недосконалі й пояснюється той факт, що, наприклад, у Сполучених Штатах Америки, після закінчення Громадянської війни, майже половина могил на американських кладовищах тих часів відзначена як «невідомий солдат». Трохи згодом, під час франко-пруської війни, у прусській армії не тільки з'явилися ідентифікаційні жетони, але й кожен солдат був зобов'язаний мати при собі ідентифікаційну картку, так званий «могильний камінь».

В наш час закони та звичай війни вимагають обов'язкової ідентифікації військовослужбовця. В недалекому майбутньому можна очікувати появу електронних дисків, підшкірних чипів, які будуть містити максимальну кількість інформації про особу військового. Використання ДНК-коду може свідчити, що невідомих солдат серед загиблих більше не буде ніколи [5, с. 64]. Якби методи ідентифікації законних комбатантів та військовослужбовців не використовувались, вони необхідні, щоб визначити, як поводитись з хворим, пораненим, вбитим або полоненим, ким би він не був, чи військовослужбовцем, чи медичним працівником, чи цивільною особою.

Незважаючи на те, що військова уніформа може підтвердити статус конкретної особи як законного комбатанта, відповідно до законів війни, уніформа не є незаперечним доказом приналежності даної особи до збройних сил. В цьому розумінні важливим є статус «військовослужбовця». Особа, що бере участь у бойових діях без офіційної вказівки відповідних органів, ризикує тим, що може бути звинувачена в тому, що не є законним комбатантом з відповідним переслідуванням компетентними правоохоронними органами. Але є й інша, важливіша сторона цієї проблеми, яка полягає у тому, що сторони, які беруть участь у конфлікті, не зобов'язані розповсюджувати статус військовополоненого на особу, що не є законним комбатантом. Саме з цієї причини діючі армії світу намагаються забезпечити засобами ідентифікації всіх осіб які в них проходять військову службу.

Сьогодення вказує нам, що у більшості арміях світу військові носять ідентифікуючі жетони. Про ці жетони йдеться у Першій Женевській Конвенції 1949 року у зв'язку з обов'язком держав (воюючих сторін) ідентифікувати поранених та вбитих [1]. Однак, самі Конвенції не передбачають обов'язкового виготовлення та видачі таких жетонів, більше з тим, не зобов'язують військовослужбовців їх носити. На жетонах зазвичай зазначають ім'я військового, його ідентифікаційний номер, групу крові та релігійну приналежність. Так, наприклад, в українській армії на жетонах військових вказано прізвище, ініціали, дата народження та група крові. Хоча зміст інформації може бути різним, головне завдання яке виконує цей жетон, покращити долю пораненого чи вбитого на полі бою, оскільки відомості, що в ньому містяться можуть стати вирішальними для життя солдата, наприклад, під час надання допомоги пораненому чи поводження з вбитим. Перш за все, ідентифікаційні жетони покликані для впізнання поранених або вбитих, яких не можна ідентифікувати будь яким іншим способом.

Третя Женевська Конвенція (стаття 17) вимагає, щоб кожна із сторін, які знаходяться в конфлікті, видавала особам, що можуть потрапити в полон, ідентифікаційну картку [2]. В ній повинно зазначатися ім'я, військове звання, ідентифікаційний номер та дата народження. Картка може містити й іншу інформацію, а також особистий підпис особи, відбитки пальців та фотографію. Військовополонений зобов'язаний надавати ідентифікаційну картку на першу вимогу, але в той час вона не може бути у нього відібрана примусово. Автори Конвенції запропонували включити в зміст картки тільки ту інформацію, що не може містити жодних секретних даних розвідки. Саме тому, у противника, що взяв військового у полон, не буде підстав вилучати картку примусово та, при цьому, завдавати зайвих страждань полоненому. У випадку, коли військовослужбовець загубив ідентифікаційну картку Третя Женевська Конвенція (стаття 18) зобов'язує воюючу сторону, що бере військовослужбовця в полон, видати нову, аналогічного змісту [2].

Ідентифікаційна картка також має важливе значення для того, щоб визначити, як слід поводитись з військовополоненим відповідно до його попереднього статусу. Військове звання у якому перебуває особа на момент коли її беруть у полон, повинна зазначатися у картці, й відповідно до цієї інформації встановлюють як слід поводитись з полоненим, як з офіцером чи як з рядовим солдатом. Відповідно до Третьої Женевської Конвенції у полонених є обов'язки, які відрізняються саме в залежності до їх військового звання, тому наявність ідентифікаційної картки дуже важлива [2].

З нормами, що регламентують використання ідентифікаційних карток, пов'язані й загальні правила, що стосуються допиту військовополонених. Під час допиту військовополонений «зобов'язаний» повідомити тільки своє ім'я, військове звання, дату народження та серійний номер. Така вимога часто густо трактується невірно. Третя Женевська Конвенція (стаття 17) вимагає,

щоб такі відомості надавались військовополоненим. Однак, така сама інформація міститься у ідентифікаційній картці, і таку картку полонений зобов'язаний надати (за умови її наявності) на першу вимогу особи противника, що взяла в полон [2]. Саме з цього випливає, що немає причин її не надавати. Оскільки, нічого іншого військовополонений надавати не зобов'язаний, сторона, що захопила його у полон, може ставити йому інші питання, в тому числі й ті, що містять військовий інтерес чи таємницю. Незважаючи на це за військовополоненим залишається право обмежити відповіді на питання у межах чотирьох пунктів, що їх встановила Третя Женевська Конвенція, яка, в той же час, підтверджує положення про те, що жоден військовополонений не може зазнати покарання або поганого ставлення за відмову від дачі показів що містять військову таємницю [2].

Особи, яким надана можливість спостерігати за військовополоненими або спілкуватися з ними, повинні вимагати від них будь які ідентифікуючі документи. Ідентифікаційна картка, у цьому зв'язку, свідчить про статус військовополоненого відповідно до законів війни, натомість, її відсутність свідчить про те, що сторона, яка взяла у полон дану особу, діє не у чіткій відповідності з вищевказаними нормами. Наявність ідентифікаційних жетонів та ідентифікаційних карток – це дійсне, наявне свідцтво для визначення мінімального рівня виконання законів війни, що стосуються поводження з військовополоненими.

Перед воюючими сторонами у будь якому збройному конфлікті досить гостро постає не тільки проблема ідентифікації військовополонених, але й, нажалі, померлих та поранених на полі бою. Один із наслідків війни полягає у загибелі певної кількості з числа її учасників. З давніх давен повелося, що одна з турбот військових полягала у проведенні відповідним чином захоронення померлих на полі бою. В давні часи необхідність поховання трупів, що загинули внаслідок збройного протистояння, часто носило релігійний характер. Крім того, залишення на полі бою померлого створює, так звану, гігієнічну проблему яка згодом може перерости у епідеміологічну. Саме це стало причиною їх гуманного поховання, щоб уникнути та попередити виникнення хвороб джерелом яких можуть стати покинуті на полі бою тіла. Однак, право не може бути засновано лише тільки на релігійній практиці чи релігійних звичаях, або ж на турботі про здоров'я живих [4, с. 62]. Правильного та коректного поховання трупів сьогодні вимагає закон.

Формулювання основних зобов'язань воюючих сторін перед тими хто загинув містяться у статті 15 Першої Женевської Конвенції. Найбільше її положення стосуються необхідності надання допомоги пораненим через їх ідентифікацію, але в ній йдеться і про те, що сторони повинні «повсякчас, а особливо після бою...розшукувати померлих та перешкоджати їх пограбуванню» [1]. У статті також йдеться про те, що «кожного разу, коли це дозволять обставини», слід укладати перемир'я, що дозволить воюючим сторонам підібрати поранених. Зрозуміло, що пошуки поранених також забезпечать й пошук та ідентифікацію померлих.

У численних коментарях та рекомендаціях Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) до Женевських Конвенцій йдеться про те, що вбитих слід вносити з поля бою разом з пораненими [4, с. 88]. Однією з причин такої позиції МКЧХ на нашу думку, є те, що у вкрай напруженій обстановці, що складається на полі бою, не завжди є можливість встановити, хто дійсно загинув, а хто тяжко поранений. З іншого боку, закони і звичаї війни вимагають застосовувати всі зусилля для впізнання вбитих, їх ідентифікації за допомогою жетонів та гідного поховання.

Поводження з вбитими на полі бою, на нашу думку, може мати два аспекти. По-перше, забороняється навмисне погане поводження з їх тілами як з причин відсутності поваги до них, так й з бажання їх понівечити. По-друге, вбитих забороняється грабувати. Обидва ці аспекти впливають із звичаєвого права в тій його частині, що пов'язана із законами і звичаями війни, а також й з Женевськими Конвенціями. Женевські Конвенції містять розвиток норм звичаєвого права. Стаття 16 Першої Женевської Конвенції вказує на те, що будь-яка із воюючих сторін, що має тіло померлого на полі бою, зобов'язана переслати іншій стороні (як правило через нейтральну державу або через МКЧХ) письмове свідцтво про смерть. Якщо тіло можна ідентифікувати за допомогою подвійного жетону, то одну його половину разом з будь якими знайденими на тілі померлого особистими речами також необхідно переслати іншій воюючій стороні [1].

Міжнародне гуманітарне право не обійшло стороною й питання пов'язані з похованням загиблих на полі бою. Стаття 17 Першої Женевської Конвенції спеціально присвячена цій проблемі. Відповідно до неї тіло повинно бути оглянуто переважно медичним працівником, який й повинен підтвердити факт настання смерті. Поховання, наскільки це можливо, повинно здійснюватись індивідуально [1]. Ідея такої позиції світової спільноти, на нашу думку, полягає в тому, що індивідуальне поховання більшою мірою відповідає вимогам поваги до померлого, до того ж полегшує подальшу ексгумацію. Однак, треба зауважити, що ця вимога закону не є абсолютною.

Кліматичні умови, санітарні та гігієнічні норми можуть зробити масове поховання єдиним вірним рішенням. У зв'язку з цим, друга половина ідентифікаційного жетона повинна залишитись на тілі померлого. Цікавим є положення Конвенції яке неодноразово, за свідченням очевидців порушувала росія у війні проти України. Мова йде про кремацію. У міжнародному гуманітарному праві кремація заборонена, звісно, за виключенням тих випадків, коли вона необхідна з релігійних переконань вбитого, а також коли цього вимагає санітарний стан, що невпинно наближається до епідемії будь якої хвороби чи хвороб.

За наявності можливості поховання або кремація повинні відбуватися відповідно до релігійних обрядів загиблих. Їхні тіла повинні групуватися за національностями чи походженням, а кладовища зонуються таким чином, щоб полегшити подальшу ексгумацію. У цьому й полягає зміст тих обов'язків воюючих сторін перед вбитими, що встановлені Першою Женевською Конвенцією – самі померлі потребують шанобливого ставлення, а їхні могили, відповідно, захисту.

У тих арміях, що відрізняються міцною дисципліною, тіла загиблих нівечать рідко. Здебільшого це явище пов'язано з рядом причин, які підтримуються державою в цілому, наприклад, загальний осуд до подібних вчинків, або страх перед кримінальним переслідуванням, або ж релігійні переконання, що поряд з моральними засадами стримують вчинки людей. Багато більшою проблемою є пограбування мертвих, так зване мародерство. За часів Другої світової війни бійцям армії союзників (США) було заборонено брати у якості військового трофею будь яку річ, яка могла б стати доказом зневажливого ставлення до вбитого. Подібні заборони діють й понині, більше того, армії інших країн переймають цей позитивний досвід. Тим не менш існує визнане право обшукувати загиблих задля отримання інформації, що може стати цінним джерелом з точки зору розвідки. До такого джерела можна віднести й ідентифікаційну картку чи ідентифікаційний жетон. Однак, особисті речі загиблого повинні бути збережені з метою їх подальшої передачі військовому командуванню армії до якої належав вбитий.

Як показує практика, «борг» перед загиблим це суб'єктивне ставлення особи [3, с. 253]. У зв'язку з цим виникає питання про те яка поведінка по відношенню до тіла вважається зневажливою? Як ми можемо визначити межу, коли зневага по відношенню до загиблих припиняє диктуватися міркуваннями військової необхідності й стає доказом військового злочину, що полягає у поганому відношенні до них? Чітких відповідей на ці питання не існує. Отже, якщо загиблих на певний час залишають на полі бою після його завершення, то сама їх присутність може вважатись свідченням невиконання покладених законом зобов'язань. Якщо загиблих залишають на полі бою виключно з метою, щоб їх могли побачити чи сфотографувати засоби масової інформації, це є проявом ще більшого свідчення переходу межі за якою починається нелюдське ставлення до полеглих. Якщо ж тіла вбитих виставляють на загал з метою пропаганди (тіла які волочать по вулицях міст і сіл, як це відбувалося, наприклад, у Сомалі), означає, що межа перейдена й встановлено військовий злочин.

Смерть приймається законами та звичаями війни як невід'ємна частина будь якої війни. Воюючі сторони також визнають, що поховання вбитих – це справа не така невідкладна як турбота про живих. Незважаючи ні на що, повага по відношенню до загиблих у війні та їх захист дуже влучно передано написом на могилі невідомому солдату на Арлінгтонському кладовищі: «Тут спочиває у пошані й славі американський солдат, що відомий лише Богові». Подібні почуття притаманні не лише тільки американцям, війна в Україні, після її завершення, відкриє для українського народу багато таких могил. Саме тому ми вважаємо доцільним обов'язкове використання ідентифікаційних карток, або подвійних жетонів у діючій армії та серед добровольців, незважаючи на те, що нормативно світова спільнота досить невизначено це закріпила.

Висновки. Отже, у статті розглянуто важливу наукову проблему недостатньої правової регламентації та реалізації процедур ідентифікації військовослужбовців у контексті міжнародного гуманітарного права. Аналіз існуючих механізмів ідентифікації, зокрема використання ідентифікаційних карток та жетонів, виявив суттєві недоліки, що потребують термінового усунення. Взаємодія між державами та міжнародними організаціями, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста, є критично важливою для забезпечення прав військовослужбовців та їхніх родин під час збройних конфліктів.

Метою дослідження було визначити основні виклики та прогалини в правових механізмах, що регулюють процес ідентифікації померлих, поранених і полонених військовослужбовців. Результати дослідження свідчать про необхідність удосконалення існуючих норм та практик у цій сфері. У цьому контексті обов'язкове використання ідентифікаційних карток або подвійних жетонів у збройних силах та серед добровольців є доцільним кроком, який сприятиме підвищенню ефективності ідентифікації та захисту прав військовослужбовців.

Таким чином, стаття підкреслює важливість вдосконалення правових механізмів ідентифікації у міжнародному гуманітарному праві для забезпечення належного захисту прав військовослужбовців і їхніх родин у складних умовах збройних конфліктів. Рекомендації, наведені в статті, можуть стати основою для подальших досліджень та практичних змін у цій важливій сфері.

Список використаних джерел:

1. Женевська Конвенція про покращення долі поранених і хворих в діючих арміях. Женева, 12 серпня 1949 р. Перша Женевська Конвенція (1949). Електронний ресурс. режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/995_151
2. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими. Женева, 12 серпня 1949 р. Третя Женевська Конвенція (1949). Електронний ресурс. режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/995_153
3. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козороз, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста країни з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. 268с.
4. Міжнародне гуманітарне право. Особливості застосування в умовах збройної агресії РФ проти України. Журавльов Д.В., Дрозд О.Ю., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Алієв Р.В., Кривенко О.В., Ануфрієв М.І., Дубенко О.І., Грицай Т.Г., Сивка В.В., Курилюк Ю.Б., Бортняк В.А. Видавничий дім «Професіонал». 2023. 598 с.
5. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Грушко М.В., Музика В.В., Федорова Т.С., Владишевська В.В. Київ: Гельветика. 2022. 136 с.